

LÉVAI JÚLIA

Több, mint helyzetjelentés

Széman Zsuzsa–Harsányi László: Halak és hálók
(Kapcsolatok a helyi szociálpolitikában) Nonprofit
Kutatócsoport – MTA Szociológiai Kutatóintézet, Bp., 1999.

A kelet-közép-európai szociális szféra a rendszerváltás után különösen gyorsan változó területté vált. Egy ilyen területen minden, felméréseken alapuló könyv „eredendő bűne”, hogy a benne foglaltak jó része hamar elavul, a téma újra felmérés után kiált. A *Halak és hálók* című könyv szerzői – Széman Zsuzsa és Harsányi László – ezt az adottságot két igen egyszerű eszközzel: a szerkezet kérlelhetetlen racionalizmusával és a téma történeti-szociológiai beágyazottságaival ellensúlyozták. Ettől ez a kötet jóval több, mint pillanatfelvétel vagy helyzetjelentés.

Alapanyagát annak a négy empirikus kutatásnak az eredményei adják, amelyeket a Szonda Ipsos Média-, Közvélemény- és Piackutató Intézet segítségével és az MTA Szociológiai Intézete, illetve a Nonprofit Kutatócsoport Egyesület keretei között végeztek, az OKTK, a Japan Foundation és a Soros Alapítvány támogatásával, az előző Népjóléti Minisztérium 1996-os megrendelésére. A kutatások 1996 márciusa és 1999 februárja között zajlottak, reprezentatív mintán alapuló, kérdőíves felméréssel, s ezzel párhuzamosan mélyinterjúk felvételével. A minta alanyai három nagy csoportból kerültek ki: a nonprofit szervezetek, a települési önkormányzatok és a legkülönbébb szociális intézmények képviselőit kérdezték meg. Az interjúk a kérdőíves felmérést követően, az ezekben részt vevők körében készültek, már a kérdőívre is támaszkodva.

A feldolgozás szerkezetét végül az határozta meg, hogy a nonprofit szektor általános, elvi vonatkozásai (jogi és pénzügyi keretei) mellett milyen kép bontakozott ki a szektor dinamizálóról, alappilléreiről, és a konkrét folyamatokban mérhető, megvalósult gyakorlatáról. A gondolati ív végpontján az innováció fogalma áll.

Az alapvető kérdés a témával kapcsolatban természetesen az, hogy végül is melyik modell követhető egy olyan helyzetben, amelyre elsősorban a szervetlenség, a zárványszerű jelenségek rendszere a jellemző. Mi több, már az is kérdéses lehet, hogy egyáltalán lehet-e, kell-e bármiféle modellt követni olyankor, amikor magára a történelmi szituációra eddig még soha, sehol sem volt példa. Piaccgazdaságot még sehol nem hoztak létre olyan kvázi-piaci félmodern rendszerből, amelynek pilléreit nem kis részben a szociális biztonság elemei adták, s amelyet politikai egyeztető tárgyalásokon és parlamenti döntési sorozatokon keresztül bontottak le. Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy

a régóta szerves folyamatokban működő (nyugati) rendszereknek megvannak a maguk történelmi tanulságai, amelyeket súlyos hiba lenne figyelmen kívül hagyni. Eközben azonban ezek a rendszerek is éppen válságokon és alapvető változásokon mennek keresztül – tehát nem biztos, hogy stabil modellként szolgálhatnak. Ráadásul az, hogy egyszerre folyik a játékszabályok felállítása, és maga a játék, rengeteg olyan véletlenszerű döntéshez is vezet, amely az adott pillanatban szükségszerűségnek tetszik. A könyv elején olvasható, országokra lebontott körképből a múltbéli gyökerek mellett azt is látni, hogy például a Cseh Köztársaság első demokratikusan választott kormánya éppen a civil szférával szemben táplált bizalmatlanságokat. S hiába, hogy a térségben a múltban éppen Csehország rendelkezett az egyik legerősebb civil társadalommal, az ország ezen a téren most további kitérőkre kényszerült. A kitérők nagyságát viszont a köztársasági elnök személyes befolyása csökkentette. Nincs mit csodálkozni tehát azon, hogy tiszta „mintakövető” modellek szinte sehol sem alakultak ki – a magyarországi modell is meglehetősen kevert. A szerzők összegzése szerint a nálunk regisztrálható jóléti modell alapvetően a korporatista típushoz közelít (magas jóléti kiadások mellett nagy súlyú nonprofit-szektor állami forrásokkal), ugyanakkor maguk a működési mechanizmusok ellentmondásosak, s a piac ott is egyeduralkodóvá válik (például az egészségügyben), ahol ez indokolatlan, és ahol az állam piaci mechanizmusokat fölerősítő koncepciója megosztó és polarizáló hatású lehet.

A modellt érintő kérdések megválaszolásához azonban számtalan konkrét kérdés felvetésén keresztül vezet az út. „Hogyan, milyen körülmények közt és miért?” – ez a három alapkérdés a meghatározó a könyvben. Hogyan lépnek be a civil szervezetek a szociális ellátásba? Milyen helyzetbe hozzák magukat, vagy milyenbe kényszerülnek? Miért válhatnak (vagy nem) a civil szervezetek az önkormányzatok partnereivé? Miért éppen azok a célcsoportjaik, akik? Hogyan határozza meg a szervezetek helyzetét, hogy „óriások” vagy „törpék”? Az érintettekét, hogy a szolgáltatás „fapados” vagy „elit”? Mindezekben belül és mindezekből következően a könyv mindenre rákérdez, ami összefügg a szolgáltatások finanszírozásával, karitatív jellegének normáival és következményeivel, a szervezetekben érvényesülő döntési mechanizmusokkal, magával az infrastruktúrával. Az egyik legérdekesebb fejezete a „három nagy” – a Vöröskereszt, a Máltai Szeretetszolgálat és a Soros Alapítvány – magyarországi történetének leírása és elemzése. De talán még ennél is izgalmasabb az, hogy ezek mellett hogyan jöttek létre és milyen kapacitással rendelkeznek a kis szervezetek. Nem kevésbé izgalmasak maguk a táblázatok, akár önmagukban is: melyik szervezet milyen szempontok alapján és milyen mértékben mérlegel (egyáltalán mérlegel-e?), mielőtt odaítél; hogy fest tevékenységeinek rangsora; melyik célcsoport hányadik helyen áll a támogatás mértékét és minőségét illetően; hogy érinti mind-

ez a korfát (az egyes életkorok alapján felállítható rendszert) – csupa olyan összefüggés, amelyek immár a szociális hálóról alkotott képünk biztos tudáshálóját adják. Résre itt nemigen lelünk, ami átesett valamelyik lyukon, azért valószínűleg nem kell sajnálkoznunk.

A könyv stabil „tudáshálójának” léte azt jelenti, hogy a szakmának ismét született egy enciklopédiaként is használható könyve. Na meg azt is, hogy mi legalább látjuk, amit nézünk.